

Deborah Cameronová: Pohlaví/Gender, jazyk a nový biologismus

Překlad: Eva Kubáčová

CAMERON, Deborah (2010): Sex/gender, language and the new biologism. *Applied Linguistics*, 31(2), s. 173-192.

ÚVOD

Tento článek se věnuje názorům na jazyk a pohlaví/gender,¹ které v současnosti ovlivňují jak vědecký, tak laický diskurz. Lidé zastávající názory, které označují jako „nový biologismus“ (termín je blíže rozebrán později), napadají přesvědčení, že rozdíly v chování mužů a žen jsou důsledkem společenských a kulturních procesů. Podle nich je mnoho z těchto rozdílů naopak podmíněno biologickými a evolučními procesy, které způsobily, že se pohlaví liší nejen zřejmými fyzickými rozdíly, ale také kognitivními schopnostmi, psychologickými dispozicemi a následnými navyklými způsoby chování. Tento spor se nevztahuje pouze na jazyk, ale jazyk v něm má výsadní postavení. V tomto článku budu zkoumat argumenty nového biologismu a kriticky analyzovat jeho důkazy.

Nedávné vzkříšení biologismu v diskuzích o pohlaví/genderu je jedním z projevů rozsáhlého „darwinovského obratu“ ve zkoumání lidského chování, myšlení a kultury. Zkoumání jazyka a genderu zatím nebylo tímto vývojem přímo zasaženo. Teoretické přehledy oboru (např. Bing — Bergvall, 1996; Bergvall, 1999; McElhinny, 2003) sice často rozebírají téma biologického pohlaví, ale většinou se snaží odlišit gender od pohlaví a znovu potvrdit důležitost genderu. Stručně řečeno zůstává tato výzkumná komunita věrná sociálně-kulturním přístupům. Ovšem v rámci širší akademické či vědecké obce se nový biologismus prosazuje stále více. Osobnosti známé díky popularizaci vědy, jako například evoluční psycholog Steven Pinker (2002), poukazují na nové objevy v rychle se rozvíjejících oborech, jako je genetika nebo neurověda, aby dokázaly, že biologismus je nyní „špičkou“ v přístupu k pohlaví/genderu, zatímco sociálně-kulturní přístupy jsou zastaralé a zdiskreditované, zachovávané spíše z důvodů „politické korektnosti“, než že by je potvrzovaly nějaké důkazy.

1 Tato poněkud těžkopádná formulace pohlaví/gender je zde a níže (kde je vhodná) použita ve snaze vyhnout se nadržování jednoho z protikladných termínů v této debatě a zabránit tak předčasnému ukončení sporu. Termín gender (ve smyslu „společností utvářený stav, kdy je někdo mužem/ženou“) je preferován v sociálních vědách a/nebo ve feministických výzkumech, ovšem nový biologismus tvrdí, že mnoho nebo většina takzvaných genderových rozdílů je ve skutečnosti důsledkem biologického pohlaví. Ačkoliv bude jasné, že nesouhlasím s novým biologismem, snažila jsem se vyhnout terminologii, která by upřednostňovala jedno stanovisko.

Aplikovaná lingvistika obecnou zásadu, že vědci musí být ochotni následovat důkazy, nezpochybnuje. Ale v duchu vědy bychom měli být ochotni se ptát, jaké to vlastně jsou důkazy a jestli opravdu vedou tam, kam údajně vedou. V případě jazyka a pohlaví/genderu bychom se měli ptát, jak dobře odpovídají základní tvrzení nového biologismu závěrům lingvistických výzkumů. Je argument, že tyto závěry jsou mnohem lépe vysvětlitelné biologicky než socio-kulturně, dostatečně přesvědčivé?

Aplikovaná lingvistika se zabývá jazykem ve „skutečném světě“, a tudíž se věnuje i otázkám, které jdou nad rámec čistě akademického světa. Vliv nového biologismu je patrný nejen na akademickém poli, ale jeho názory na pohlaví/gender nyní převládají i v běžném laickém diskurzu a jsou stále více přejímány i do politické sféry a profesní praxe. Například ve Spojených státech amerických podnítila tvrzení o vrozených rozdílech mezi chlapci a dívkami kampaň za oddělené třídy. V nich by byly děti nejen vzdělávány odděleně, ale také jinak: obsah osnov i výukové metody by byly ušity na míru jejich údajným specifickým intelektuálním schopnostem a stylům učení (Gurian — Henley — Trueman, 2001; Rivers — Barnett, 2007). Lidé podporující tento krok přikládají velkou váhu myšlence, že dívky jsou od narození obdařeny lepšími verbálními schopnostmi. Chlapci jsou údajně znevýhodněni, protože soudobá výuka klade příliš mnoho důrazu na jazyk a gramotnost. A také prý potřebují jiné jazykové vzdělávání a méně jazykově zaměřené osnovy. Jinde tyto názory sice neovlivňují politiku vzdělávání, ale působí na vzdělávací přístupy způsobem, který by mohl ovlivnit výsledky vzdělávání. Nedávná australská studie (Carr — Pauwels, 2006) zjistila, že jak vyučující, tak žactvo se při zdůvodnění, proč jsou v jazykových předmětech lepší dívky než chlapci, odvolávají na biologické rozdíly mezi pohlavími a na tzv. „pohlaví mozku“.

Pokud připustíme, že úroveň dosaženého vzdělání může být ovlivněna společenskými očekáváními, a především očekáváními vyučujících, pak bychom neměli opomíjet současnou popularitu biologicky podmíněného deficitního modelu verbálních schopností chlapců. Tento model vyžaduje kritické přezkoumání stejně jako jiná tvrzení o verbálních nedostacích (týkající se např. mluvy pracující třídy, „černé angličtiny“ nebo částečné dvojazyčnosti), kterými se lingvistika zabývala v minulosti.

Nyní se nejspíše ptáte, co — nebo koho — mám přesně na mysli, když mluvím o „novém biologismu“. Měla bych zmínit, že to není označení, se kterým by se ztotožňovala nějaká určitá skupina odborníků. Je to spíše zastřešující termín, který jsem zvolila pro označení mezioborového heterogenního souboru odborných přístupů, a to na základě toho, že představují jisté základní domněnky a zájmy a předkládají své argumenty určitými způsoby. Tyto domněnky, zájmy a způsoby podle mě definují „nový biologismus“ jako něco, co je v teorii možno označit za „diskurzivní praxi“. V rámci této praxe je důležitou společnou domněnkou fakt, že za nevlivnější výklady fungování lidského myšlení, cítění a chování jsou považovány ty, které se odvolávají na evoluční teorii. Pravděpodobně nejdůležitějším zdrojem těchto výkladů, a tedy i důležitým referenčním bodem nového biologismu, je evoluční psychologie. Ačkoliv by se k evoluční psychologii (EP) přihlásilo jen málo z níže zmíněných odborníků, všichni používají darwinovský evolučněpsychologický slovník. Nyní se budu věnovat EP, nejprve nastíním některé její principy a poté budu pokračovat úvahou, jak jsou tyto principy aplikovány na problematiku jazyka a rozdílů mezi muži a ženami.

EVOLUČNÍ PSYCHOLOGIE

Evoluční psychologie je popisována jako nová „věda o lidské přirozenosti“. V jejím středu stojí názor, že lidská mysl, stejně jako lidské tělo, je produktem darwinovské evoluce. Teorie tak napadá tvrzení, kterému její stoupenci přisuzují hegemonické postavení v rámci sociologie i u laické veřejnosti, tedy že mysl je při narození jako „nepopsaný list“ čekající, až bude zaplněn zkušenostmi a socializací. Podle EP mají lidé spíše „přízpůsobenou mysl“ (Barkow — Cosmides — Tooby, 1992), jejímž předpokladem je vyvíjet se směry, které se mezi našimi pravěkými lidskými předky ukázaly jako výhodné pro přežití.

Slovo „předpoklad“ je zde použito záměrně. Popularizující texty sice používají výrazy jako „(napevno) spojený“ či „(geneticky) naprogramovaný“, ale většina uznávaných odborníků silný determinismus, který jazyk implikuje, odmítá (např. Dunbar — Barrett — Lycett, 2007, s. 6–7). Přestože nejsou tato tvrzení bezproblémová (Rose, 2005), neměla by být EP ledabyle charakterizována jako přístup, který vše přisuzuje přírodě (ve formě genů) a přehlídí vliv výchovy (environmentální/kulturní vlivy). Právě naopak, EP se snaží odpoutat od této dichotomie tvrzením, že lidská přirozenost je výsledkem biologických mechanismů spolupracujících s požadavky, které na lidi mělo fyzické a sociální prostředí.

Biologický mechanismus, o kterém je řeč, je přirozený výběr, tedy proces, díky němuž se genetické vlastnosti, které jsou výhodné pro přežití („přežití“ v současné evoluční teorii znamená přežití genů organismu jejich předáním na potomky), postupně šíří populací. Ovšem které vlastnosti jsou výhodné, závisí na podmínkách, v nichž musí organismus přežít. Podmínky relevantní pro naše chápání lidské přirozenosti nejsou pro EP ty, v nichž žije většina lidí nyní, ale ty, v nichž se náš druh vyvíjel před mnoha miliony let. My, moderní lidé, jsme zdědili geny po předcích, kteří putovali po afrických pláních v malých skupinách lovců a sběračů: naše přirozenost je tedy utvářena podle podmínek tehdejšího života.

Tato obecná úvaha stojí v pozadí teorie, která tvrdí, že kognitivní a psychologické rozdíly mezi muži a ženami (včetně těch jazykových, které budu detailně rozebírat níže) nejsou kulturním epifenomémem, ale součástí tohoto našeho genetického dědictví. Předpokládá se, že mužské a ženské role byly u našich předků striktně rozděleny: ženy sbíraly a muži lovíli, ženy se staraly o děti a muži bojovali s jinými muži. To mělo za následek rozdílné schopnosti a vlastnosti jednotlivých pohlaví (např. že ženy jsou více empatické a muži agresivní). Pohlaví navíc jsou a vždy budou odlišná svou reprodukční biologii. Základním smyslem mužského reprodukčního procesu je oplodnění vajíčka, a tudíž je pro muže množství potomků, kteří nesou jejich geny, úzce spojeno s četností páření. Muže tedy zvýhodňují vlastnosti, které jim umožňují maximalizovat jejich šance k páření, a to buď tím, že přesvědčí ženy, aby si vybraly je a ne jiné muže (např. protože je lépe „zaopatří“), nebo pokud přímo zvítězí nad svými rivaly. Ženy na druhou stranu mohou porodit jen omezený počet potomků, a je tedy pro ně nejdůležitější zajistit přežití těch narozených. Jejich výhodami jsou vlastnosti, jako je empatie a starostlivost, které jim umožňují vybrat si uvážlivě partnera a efektivně pečovat o děti.

Život našich předků, tak jak ho předkládá EP, je nezbytně odvozen z velmi limitovaného množství přímých důkazů. Pomocí důkazů získaných z fosilních pozůstatků

či zachovaných artefaktů lze odpovědět jen na některé otázky (např. o tělesné konstituci našich předků, jejich stravě, nástrojích či výtvarném umění). Na jiné otázky však tyto důkazy neodpoví nic, protože se vztahují k formám chování, které nezanechávají materiální stopy. Do této kategorie jasně patří otázky ohledně způsobu, jakým naši negramotní předci používali jazyk, stejně jako otázky o jejich sexuálním chování nebo rodičovských praktikách. Příběhy, které si EP o těchto záležitostech vytváří, musí být tedy nutně založeny na mnohem nepřímějších důkazech.

EP je nejvíce známá tím, že se zaměřuje na takovou vlastnost či vzorec chování, který je dobře prokazatelný v moderní lidské populaci. EP předpokládá, že jeho současný výskyt (zvláště pokud se vyskytuje i v jinak rozdílných kulturách) je nejjednodušeji vysvětlitelný, řekneme-li, že byl zděděn od našich předků, a úkolem badatelů je pak jen vysvětlit, proč se mezi našimi předky předával. Tento postup vedl kritiku k obvinění EP z vyprávění báchorek. Nicméně relevantní důkazy lze najít také v genetice — studiem mozku a lidských vývojových procesů, zkoumáním primátů a z antropologické práce se soudobými kulturami lovců a sběračů, které představují nejbližší přímo pozorovatelnou paralelu ke skupinám našich lidských předků.

V praxi mají diskuze o jazyku a pohlavních/genderových rozdílech tendenci spočívat se na dva hlavní zdroje důkazů. Jedním z nich jsou laboratorní práce neurolingvistiky a psycholingvistiky zabývající se rozdíly mezi mužskými a ženskými verbálními schopnostmi a/nebo funkční organizací jazyka v mozku. Druhým je výzkum běžného řečového chování mezi muži a ženami v dnešních řečových komunitách (často prováděný původně v rámci sociolingvistiky či aplikované lingvistiky a antropologické lingvistiky). Dohromady tento soubor prací představuje dvě rozsáhlá zobecnění, tedy že:

1. Jedno pohlaví (většinou ženy, ale v některých verzích muži) je od narození obdařeno lepšími verbálními schopnostmi a lepšími předpoklady pro verbální komunikaci.
2. Pohlaví se liší typickými styly verbální komunikace: muži dávají přednost více soutěživým řečovým stylům a žánrům, zatímco ženy více spolupracují, pečují a jsou empatické.

Tato novodobá zobecnění jsou citována jako podpůrné důkazy pro rozsáhlejší teorii, podle níž byly mezi našimi předky reprodukčně neúspěšnějšími ženami ty, které měly lépe rozvinuté sociální dovednosti (včetně komunikačních), vrozené dispozice k výchově a schopnost spolupracovat s ostatními, zatímco neúspěšnějšími muži byli schopní protivníci, kteří více spoléhali na praktické a neverbální dovednosti. Současně teorie údajně nabízí nejobsáhlejší a nejpřesvědčivější vysvětlení soudobých poznatků.

V následující části navrhuji, že jak samotná zobecnění, tak i závěry z nich vyvozené jsou sporné: jsou založeny na vysoce selektivním čtení důkazů a v některých případech i na lingvisticky naivní a tendenční interpretaci. Začnu nicméně úvahou nad dvěma výklady jazykových a pohlavních/genderových rozdílů, které byly navrženy v rámci evoluční teorie, a jejich umístěním do širšího kontextu právě probíhajících debat o evoluci jazyka samotného.

POHLAVÍ/GENDER A EVOLUCE JAZYKA

Spekulace ohledně původu jazyka mají dlouhou historii a své místo v nich mají i otázky týkající se pohlaví/genderu. Kdysi oblíbená teorie tvrdila, že lidé začali vnímat jazykové schopnosti jako dostatečně cenné na to, aby jim vynahradily náklady spojené s velkým mozkem, který byl potřebný k jejich pojmutí, protože umožňovaly mužům efektivněji koordinovat společné aktivity, jako byl lov nebo válčení. Ale ačkoliv stále existují teoretici (např. Crow, 1998; 2005; Miller, 2000), kteří (z různých důvodů) věří, že se jazyk zrodil mezi muži, ostatní nyní upřednostňují vysvětlení, která prohlašují, že se naopak nejprve rozvinul u žen (Knight, 1990; Dunbar, 1996; Joseph, 2000). To se často spojuje s názorem, že hlavní adaptivní hodnota jazyka souvisela s důležitým úkolem (pokud přistoupíme na fakt, že lidé jsou společenská zvířata), kterým bylo vytváření a udržování soudržnosti skupiny.

Robin Dunbar (1996) tvrdí, že jazyková výměna (přesněji výměna sociálních informací o aktivitách členů komunity, jejich vztazích, postavení a mravní hodnotě) sloužila ke stejnému účelu jako vzájemné čištění srsti u primátů. S měnícími se podmínkami prostředí bylo pro pralidi žádoucí, aby se jejich skupina rozrůstala, což ale znamenalo, že se vzájemné čištění srsti stalo neudržitelně časově náročným. Oproti tomu jazyk dovozoval výměnu sociálních informací a vyjednávání vztahů ve větších skupinách, zatímco byly vykonávány i jiné úkoly. Podle Robina Dunbara je toto vysvětlení v souladu s hypotézou, která tvrdí, že hnací silou byly spíše ženy než muži. U primátů se společenské sítě obecně soustřeďují také okolo samic. Robin Dunbar podobně jako jiní teoretici, kteří kladou důraz na společenské sítě a skupinovou soudržnost, věří, že jeho závěry podporují také vlastnosti často přisuzované právě moderním ženám, tedy lepší verbální dovednosti a dispozice ke komunikaci (Halpern, 1992; Kimura, 1999).

Výzkumy, které sdílí tento pohled na jazyk, předložily různé možnosti, jak se mohla u žen verbální nadřazenost vyvinout. Jeden návrh se zaměřuje na dělbu práce podle pohlaví, která mezi našimi předky tehdy převládala. Joseph (2000) tvrdí, že obvyklé ženské činnosti, jako je výchova dětí, sběračství a výroba věcí do domácnosti, přispěly v pravěku k funkčnímu rozvoji jazykových oblastí v mozku, zatímco mužské činnosti, jako je lov, takový vývoj blokovaly (podle Josepha mohou matky a sběrači během práce „tlachat“, ale lovci musí zůstat potichu, aby nevyrušili kořist). Přidružená teorie říká, že lov u mužů rozvinul vizuálně-prostorové dovednosti, ale jako vedlejší účinek jim zanechal nižší neurální kapacitu pro jazykové funkce.

Ovšem tyto teorie mají jisté trhliny. Kromě faktu, že moderní antropologické výzkumy kmenů lovců a sběračů (Dahlberg, 1981; Lee — Daly, 1999) naznačují, že rozdělení na „muži loví, ženy sbírají“ je značně zjednodušující, se tyto teorie silně opírají o tvrzení, že moderní ženy jsou mnohem hovornější než muži. Ačkoliv se jedná o běžnou lidovou „moudrost“, není tato teorie potvrzena žádnými solidními důkazy. Detailní studie využívající různé metody a měření ji naopak naprosto vyvrací a ukazují, že při neformální komunikaci běžně neexistují rozdíly mezi pohlavími/gendery, zatímco při formálních, s postavením souvisejících situacích obvykle více mluví muži (James — Drakich, 1993; Mehl et al., 2007).

Podobný problém vyvstává i v případě tvrzení, že ženy dávají přednost kooperativním a emotivně výchovným stylům řeči, kdežto muži jsou soutěživí a kladou důraz

na postavení. Na rozdíl od teorie ženské výřečnosti má ovšem tato teze jistou podporu u lingvistické obce: prosazována byla hlavně sérií genderovělingvistických výzkumů vlivných (ale také kritizovaných) především v osmdesátých letech (Maltz — Borker, 1982; Sheldon, 1990; Tannen, 1990), které se soustředily na rozdílné formy komunikace mužů a žen. Badatelé zabývající se těmito rozdíly prohlašovali, že jazykové genderové normy dospělých odrážejí zvyky nabyté v dětství, kdy se dívky a chlapci socializují především s dětmi stejného pohlaví. Chlapci utváří velké hierarchizované skupiny s vůdci a stoupenci, dívky se sdružují v menších skupinách s volnějším a rovnoprávnějším uspořádáním. Chlapci vymýšlejí soutěživé hry se složitými pravidly, dívčí hry jsou jednodušší a na každou přijde řada. Tyto rozdílně strukturované skupiny a aktivity učí své členy používat jazyk odlišně. Chlapci si osvojí soutěživé a na postavení zaměřené způsoby komunikace, jako je argumentace, vychloubání, kritika, dávání a přijímání rozkazů. Zatímco dívky se naučí více spolupráci a podpoře. Umí tedy souhlasit, chválit, soucítit, navrhnout a řešit spory. Tato pozorování nejsou v rozporu s teorií o vrozených rysech, ačkoliv původní badatelé k tomuto závěru nedošli. Nedávné výzkumy ovšem zpochybnily empirickou opodstatněnost těchto obecných závěrů o rozdílech, a to zvláště u dívek.

Marjorie Harness Goodwinová (2006), která tři roky pravidelně nahrávala skupinu dívek zhruba mezi 10 a 13 lety, zjistila, že dívky dělaly všechny věci, o kterých se tvrdilo, že je nedělají. Skupina byla vnitřně hierarchizovaná (nejníže postavená byla dívka přezdívaná „ta, co se vtírá“, která byla častým objektem šikany). Při hrách, jako je panák nebo skákání přes švihadlo, bylo cílem dívek porazit nebo zastínit ostatní a pravidla her byla častým předmětem hádek. Dívky také pravidelně vydávaly rozkazy, buď sobě navzájem, nebo chlapcům, a často se vychloubaly — tím, co dokážou, co mají nebo jak bohaté jsou jejich rodiny. Výzkum Goodwinové, který vyniká kvantitou i kvalitou dat, ale není jedinou studií, v níž by badatelé zaznamenali takové chování u dospívajících dívek (Eckert, 1996; Baxter, 2006).

Doposud jsem se soustředila na předpoklad, že jazyk se vyvinul předně z důvodu zjednodušení společenské interakce (tedy údajně ženské činnosti). Nicméně existuje i alternativní teorie, která zdůrazňuje výhody jazyka při dvoření, tedy při soutěživé činnosti, u které se předpokládá, že se vedení ujmou muži. Klíčovým rozdílem mezi těmito dvěma teoriemi je, že zatímco první se soustředí na mechanismy přírodního výběru (kde se dědí ty vlastnosti, které nositele lépe přizpůsobí pro přežití v daných podmínkách), druhá klade důraz na výběr sexuální, což je koncept, který vysvětluje, proč některé vlastnosti přetrvávají, ačkoliv nepřinášejí žádnou očividnou výhodu pro přežití. Anomálie, jako je paví ocas (který by měl přežití spíše znesnadňovat, jelikož dělá ptáka nápadnějším pro predátory), lze vysvětlit předpokladem, že dělají své nositele atraktivnějšími pro opačné pohlaví nebo úspěšnějšími v boji se stejným pohlavím o druhé pohlaví. To umožňuje častěji se pářit, a zplodit tak více potomků se stejným znakem či vlastností. Pohlavně výběrové znaky (jako jsou velké rohy nebo propracované peří) se často vyskytují u samců, s čímž souvisí i fakt, že u mnoha druhů jsou to samci, kteří se dvoří, zatímco samičky si vybírají mezi potenciálními partnery. Pávi jsou například známi tzv. tokáním, kdy se samci rituálně předvádí před samicemi.

Někteří odborníci si myslí, že u lidí plní podobnou funkci jazyk. Geoffrey Miller (1999; 2000) se například domnívá, že lidské jazyky jsou mnohem propracovanější,

než je nezbytně nutné pro komunikativní účely. Tento fakt by bylo možné vysvětlit hypotézou, že mluva měla sloužit jako důkaz reprodukční způsobilosti mluvčího (muže). Robin Dunbar (1996), který zastává teorii, že jazyk se vyvinul především proto, aby byla umožněna společenská interakce, souhlasí, že se mohla vyvinout i druhotná funkce, která měla mužům sloužit k propagaci před ženami.

Zde můžeme vidět zřetelný rozpor s ortodoxní domněnkou, která tvrdí, že hornějším a verbálně lépe vybaveným pohlavím jsou ženy. Pokud by bylo tvrzení o námluvách správné, pak by ale z vlastností, jako je výřečnost nebo plynulost, měli logicky více než ženy těžit muži. Navíc podle principu, že dnešní lidé dědí geny svých nejúspěšnějších předků, by měla být tato mužská verbální převaha stále rozpoznatelná. Příznivci teorie sexuálního výběru tedy musí čelit námitkám, že důkazy ukazují opačným směrem.

K této námitce se vyjadřuje článek Johna Locke a Barryho Bogina (2006), který vyvolává pochybnosti ohledně síly moderních psycholingvistických důkazů ženské verbální nadřazenosti a poukazuje na studie, které zjistily, že celkový vliv pohlaví/genderu je velmi malý (Hyde — Linn, 1988; Hyde, 2005). Zásadní otázkou těchto odborníků je, zda jsou moderní psycholingvistické závěry vůbec relevantní. Jaký vliv mohou mít studie měřící výkony ve strukturovaných testech (obvykle vyžadujících, aby subjekt reagoval na psané podněty v nepřirozených podmínkách) na teorie o vrozených schopnostech našich nevzdělaných předků? Mnohem relevantnější jsou podle jejich názoru výsledky etnografických výzkumů negramotných a lidových kultur, zvláště v případě ústních veřejných projevů (tedy lidské analogie k tokání). Tyto výzkumy vedou k velmi odlišným závěrům o tom, které pohlaví má lépe vyvinuté jazykové schopnosti: „[A]ntropologický výzkum [...] odhalil, že performativní aplikace jazyka v podobě řeči a hlasu trvale upřednostňuje muže“ (Locke — Bogin, 2006, s. 270).

Tato interní debata na poli evoluční vědy odhaluje dvě věci. Předně naznačuje neshody v některých poměrně základních otázkách. Zároveň je také zarážející, kolik shody existuje ohledně některých předpokladů, které tvoří rámec debaty — předpokladů, které mají z lingvistického hlediska do samozřejmosti hodně daleko.

VYSVĚTLENÍ POHLAVNÍCH/GENDEROVÝCH VARIACÍ: HRANICE BIOLOGISMU

Všechny strany účastníci se této debaty se domnívají, že tento fenomén — tedy případy rozdílného jazykového chování související s pohlavím/genderem — lze teoreticky vysvětlit pomocí vrozených biologických znaků. Derek Bickerton (2006) ovšem v odpovědi na Lockeovu a Boginovu studii upozorňuje, že takové úvahy by měly za následek propojení dvou velmi odlišných věcí: jazyka jako takového a jeho používání. Jen málo jazykovědců popírá, že existuje biologický základ pro schopnost umožňující všem běžně vyvinutým lidem produkovat spisovnou, standardní řeč, ale mnoho z nich by se přiklonilo k Dereku Bickertonovi v otázce, zda takové schopnosti, jako je pomlouvání nebo vyprávění příběhů, jsou také součástí naší genetické výbavy. Pokud nejsou, pak je jistě chybou je vysvětlovat pomocí evoluce.

Proč si vědci myslí, že mohou těmto zjištěním ohledně pohlavních/genderových rozdílů v použití jazyka přisoudit takové vysvětlení? Chtějí tím snad říct, že existuje gen pro vyprávění nebo že je část mozku určena k pomluvám? Obvykle ne, ale vysvětlení jejich úvah se možná skrývá v debatě o tom, které pohlaví je obdařeno lepšími verbálními schopnostmi. Důležitost, jakou této otázce přikládají oba tábory, ačkoli stojí na opačných stranách, napovídá, že se oba domnívají, že zjištěné rozdíly v jazykovém chování mužů a žen musí vyjadřovat skryté rozdíly ve verbálních schopnostech těchto dvou skupin. Mohly by tedy Dereku Bickertonovi odpovědět tím, že to, co jejich předpoklad přímo vysvětluje, nejsou behaviorální rozdíly samotné, ale vrozené kognitivní rozdíly, o kterých se předpokládá, že je způsobují.

Existují ovšem závažné námitky proti domněnce, že povrchové varianty v použití jazyka musí vyplývat z „hlubších“ rozdílů ve verbálních schopnostech. Ti, kteří se zabývají studiem lingvistické variace, nepopírají, že jistí jednotliví uživatelé jazyka jsou schopnější než jiní, ale nespojují velkoplošné sociolingvistické vzorce s relativními verbálními schopnostmi různých skupin v populaci. Distribuční analýza naznačuje, že důležité jsou zde sociální faktory jako relativní moc a postavení mluvčích, jejich přístup ke zdrojům, jako je vzdělání nebo povolání, a jejich rozdílná angažovanost v místních sítích a komunitách (Eckert — McConnell-Ginet, 1992; Holmes — Meyerhoff, 1999). Evoluční diskuze o sociolingvistických vzorcích souvisejících s pohlavím/genderem tyto faktory neustále přehlíží a variaci raději vysvětlují pomocí vrozených kognitivních rozdílů. Jejich argumenty jsou však často chybné ve své závislosti na lingvisticky pochybných předpokladech.

Typickým příkladem je způsob, jakým se v literatuře o evoluci jazyka a kognitivních pohlavních rozdílech zachází s klasickým zobecněním variačních lingvistů (které je nyní na ústupu, ale o tom až později), že ženská mluva má obvykle ke spisovným či prestižním normám blíže než ta mužská. Toto zjištění se opakovaně interpretuje jako důkaz toho, že ženy mají rozvinutější verbální schopnosti. Například v odstavci, který vyjmenovaná různá případy, kdy byly ženy v testech lepší než muži, uvádí Simon Baron-Cohen (2003, s. 60) informaci, že „[ženské] vyjadřování častěji vykazuje správnou gramatickou skladbu a správnou výslovnost“. Doreen Kimurová (1999, s. 91) uvádí, že „dívky mluví spisovněji (než chlapci stejného věku)“ a později dodává, že stejné rozdíly je možné pozorovat i u dospělých, což potvrzuje, že „spisovnější projev“ musí odkazovat na normativně definovanou „správnost“ spíše než na četnost vývojových chyb. Tito vědci evidentně považují produkci spisovných či „správných“ variant (spíše než těch nespisovných či „nesprávných“) za indikátor verbálních schopností. Jazykovědci to nicméně považují za nelogické, jelikož posuzování správnosti je založeno spíše na společenských než lingvistických kritériích. Neexistuje důvod předpokládat, že mluvčí, který říká „jsem“ místo „sem“,² vykazuje vyšší úroveň verbálních schopností.

Problém je očividně způsoben tím, že autoři si nejsou vědomi faktu, že sociolingvistické vzorce, které rozebírají, nesouvisí výhradně s pohlavím/genderem: totéž se totiž týká také případů, kdy badatelé porovnávají mluvčí z různých socioekonomických tříd a (někdy i) různých etnických skupin. Pokud by daná rozdílnost vyplývala

2 V originále „isn't“ a „aint“ (EK).

z vrozených rozdílů ve verbálních schopnostech, pak by bylo logické dojít k závěru, že tyto rozdíly existují nejen mezi muži a ženami, ale také mezi mluvčími ze střední a pracující třídy nebo mezi bělochy a nebělochy. Negen jazykovědci pokládají takové závěry za nepřijatelné. Většina zastánců nového biologismu zdůrazňuje, že nesdílí posedlost rasovou a třídní příslušností, která přinesla špatnou pověst jejich předchůdcům. Takové myšlenky, říkají, byly vědecky i politicky pochybné; byly totiž založeny na neschopnosti pochopit, že společensky důležité rozdíly, jako ty mezi rasovými či etnickými skupinami, mohou být, slovy Stevena Pinkera (2002, s. 144), „biologicky druhořadé a nahodilé“. Rozdíly mezi muži a ženami jsou oproti tomu „významné a systematické“, což z pohlaví/genderu vytváří speciální případ, kde jsou biologická vysvětlení na místě. Ale dokonce i Steven Pinker by mohl uznat, že je nepřesvědčivé tvrdit, že tentýž lingvistický vzorec má biologické vysvětlení, pokud souvisí s pohlavím, ale kulturní vysvětlení, pokud souvisí s jinými demografickými proměnnými.

Výše jsem uvedla, že obecný předpoklad, „že ženská mluva je spisovnější (správnější)“, již přesně nereprezentuje stanoviska variačních jazykovědců. Po zvážení nahromaděných důkazů William Labov (1990) zformuloval sérii zásad, které přitáhly pozornost k něčemu, co nazval „genderový paradox“: v mnoha řečových komunitách vykazuje chování žen dvě protichůdné tendence. V některých případech ženy dodržují jazykové normy přísněji než muži a jindy je dodržují méně důkladně. To vedlo variační jazykovědce k zamítnutí úvah, které vysvětlovaly ženské „spisovnější“ používání jazyka jako následek jejich vrozených verbálních schopností, jelikož takové závěry vysvětlovaly jen polovinu získaných dat.

S alternativním vysvětlením, které se vztahuje k tomuto problému, přišel Jack Chambers (1995). Ten tvrdí, že nadřazené verbální schopnosti žen se neprojevují „spisovnější“ mluvou, ale celkově lepší stylistickou přizpůsobivostí (tj. ženy používají větší množství stylů a žánrů, které tvoří verbální repertoár jejich komunity). Ačkoliv by toto mohlo platit pro vzorce běžně pozorované v moderních západních společnostech, totéž se nedá říct o výsledcích mezikulturního a historického výzkumu. Jazykoví antropologové uvádí, že v mnoha tradičních nezápadních kulturách jsou to muži, kteří ovládají širší škálu stylů a kteří mají nadvládu nad těmi prestižnějšími (Sherzer, 1987). Historičtí sociolingvisté došli ke stejnému závěru v případech starších západních společností (Nevalainen — Raumolin-Brunberg, 2003).

Tato zjištění nás mohou vest nejen ke zpochybnění argumentů ohledně ženské verbální nadřazenosti, ale také k otázce, zda vůbec dokáží úvahy zaměřené na vrozené kognitivní znaky vysvětlit sociolingvistické vzorce související s pohlavím/genderem, vezmeme-li v potaz empirické důkazy, že tyto vzorce se mohou měnit napříč kulturami, uvnitř nich i během času. Úvahy, podle nichž chování mužů a žen vyplývá ze znaků, které jsou jejich součástí údajně už od pravěku, nevysvětlují proč tytéž soubory mužských a ženských znaků vytváří tak odlišné vzorce chování v odlišných dobách a na odlišných místech. Níže se budu věnovat argumentu, podle něhož tvrzení předložené zastánci nového biologismu nenabízí ta nejlepší vysvětlení empirických důkazů týkajících se pohlavních/genderových variant, a porovnáám tato tvrzení s alternativními vysvětleními navrženými badateli, kteří přijímají sociálně-kulturní přístup. Začnu nastíněním několika základních zásad, které formují tento přístup mezi současnými vědci zabývajícími se jazykem a genderem.

SOCIÁLNĚ-KULTURNÍ PŘÍSTUPY K POHLAVNÍM/GENDEROVÝM VARIACÍM

Sociálně-kulturní přístup ke studiu jazyka a genderu samozřejmě neexistuje jen jeden, ale v tomto článku mě více než teoretické rozdíly, které existují v sociálně-kulturním táboře,³ zajímají principy, které jsou na poli studia jazyka a genderu obecně uznávány. Ty jdou mnohem dále, než že by jen upřednostňovaly sociálně-kulturní vysvětlení rozdílů mezi muži a ženami před rozdíly biologickými. Většina badatelů také souhlasí s odmítnutím esencialistického předpokladu, že existují vlastnosti (ať už biologicky dané, či vyvolané společností), které sdílí všichni muži nebo všechny ženy. Ačkoliv někteří jdou v anti-esencialismu dál než jiní, panuje obecný ústup od snahy dělat zobecňující závěry o jazykovém chování mužů a žen. Takových závěrů se snažilo dosáhnout mnoho časných feministických výzkumů jazyka (které ale také upřednostňovaly sociálně-kulturní spíše než biologické přístupy), ale dnes musí i vědci bez nějakých větších teoretických námitek uznat, že je to v rozporu s nyní hojnými empirickými důkazy, které dokazují, že sociolingvistické vzorce související s pohlavím/genderem jsou proměnlivé v čase i místě.

Podobně se také mnoho současných výzkumů snaží vyhnout zobecňujícím výrokům a místo toho postupují podle vzoru Penelope Eckertové a Sally McConnell-Ginetové (1992) a dívají se „lokálně“, tj. zkoumají vztah mezi genderem a jazykem ve specifických komunitách a kontextech. Předpokladem je, že podobnosti a rozdíly

3 Někteří čtenáři by se mohli divit, proč v průběhu článku používám termín sociálně-kulturní přístupy a ne sociální konstruktivismus. Tak jak je užívám já, jsou tyto výrazy více méně zaměnitelné. Do nedávné doby znamenalo označení feministické teorie či vědecké práce nálepkou sociální konstruktivismus, že jste přijímali základní tvrzení Simone de Beauvoirové (poprvé vyslovené v roce 1949), že se nerodíme jako ženy, ale stáváme se jimi — tedy jinými slovy, že muži, ženy a rozdíly mezi nimi jsou produktem společnosti a kultury, nikoliv biologie. Nicméně význam termínu sociální konstruktivismus se od 90. let zúžil: někteří feminističtí badatelé jej nyní používají, když odkazují pouze a jenom k jednomu specifickému typu sociálního konstruktivismu, který je ovlivněn postmoderními teoriemi o identitě a subjektivitě, nebo etnometodologickými teoriemi o vytváření sociální reality. Výrazným rysem tohoto přístupu je, že odepírá genderu jakoukoliv ontologickou realitu (zde parafrázuji postmoderní filozofku Judith Butlerovou). Jinými slovy, tento přístup tvrdí, že muži a ženy jsou důsledky našich diskurzů a praktik spíše než entity, které existují nezávisle na těchto diskurzech a praktikách. Pro nejradikálnější genderové relativisty není tvrzení, které vysvětluje genderové chování pomocí společenských struktur, hierarchie a norem, sociálně konstruktivní, jelikož od takové analýzy se vyžaduje předpoklad, že gender či nějaký jeho aspekt existoval před diskurzem či mimo něj (tento postoj se nazývá genderový realismus). Já jsem genderová realista a odmítám, že by tento postoj nebyl také sociálním konstruktivismem v klasickém smyslu de Beauvoirové. Nicméně vzhledem k tomu, že význam sociálního konstruktivismu je nyní zpochybňován, a protože pro některé lidi tento termín vylučuje přístupy, které nejsou relativistické a postmoderní, jsem se snažila použitím termínu sociálně-kulturní přístupy předejít všem nedorozuměním. Mým záměrem je, aby tento termín sloužil jako obecné pojmenování pro přístupy k pohlaví/genderu, které nejsou založené na biologii a které v tomto článku stojí v rozporu s novým biologismem.

mezi muži a ženami mohou souviset se specifiky místního společenského a sociálního uspořádání (např. s povoláními, společenskými vztahy, mocenskými poměry, úrovní gramotnosti, mírou exogamie, názory na identitu atd.), což ovšem neznamená, že tato uspořádání určují jazyková chování mluvčích. Spíše pro muže a ženy představují určitá omezení a příležitosti, které jsou součástí kontextu jejich jazykového chování.

Abychom si ukázali, jak tento přístup funguje v praxi, pojďme se vrátit k problému, proč jsou ženy v některých případech považovány za pokročilejší uživatelky prestižních jazykových forem a v jiných ne. Jak už bylo řečeno, toto kolísání komplikuje teorii o tom, že používání prestižních forem souvisí s verbálními schopnostmi. Může to nicméně celkem přesvědčivě souviset s tím, zda ženy mají, či nemají, v závislosti na sociálních podmínkách, přístup ke vzdělávacím a profesním institucím, v nichž je těchto prestižních forem obecně dosahováno. Historické lingvistky Terttu Nevalainenová a Helena Raumolin-Brunbergová (2003) zjistily, že v novověké osobní korespondenci to byli muži, kdo častěji používali gramatické varianty spojované s vyšší prestiží, tedy opak toho, co by se očekávalo dnes. Upozorňují na to, že ženy v tudorovské a Stuartovské Anglii neměly stejné příležitosti k tomu, aby dosáhly prestižní formy jazyka, jako mají jejich dnešní protějšky. I ty nejvýše postavené ženy měly jen omezený přístup ke vzdělání a žádná z nich nemohla studovat teologii, právo nebo medicínu. Ačkoliv na Západě již tato omezení zmizela, existují jiné společnosti, kde stále platí, a kde tedy následně také platí, že nadřazené jazykové formy jsou přednostně spojovány s muži (viz např. Sadiqi, 2003, o situaci v Maroku).

Dokonce i ve společnostech, kde není přístup k jazykovým zdrojům omezen pohlavím/genderem, existují jiné okolnosti, které mohou mít za následek rozdíly ve využití těchto zdrojů muži a ženami. V současnosti panují v mnoha západních zemích obavy ohledně tzv. genderové propasti v dosaženém vzdělání, tedy ohledně trendu, kdy úroveň znalostí chlapců zaostává za úrovní dívek, což je obzvláště patrné v souvislosti s jazykem a gramotností. Ačkoliv se to často připisuje rozdílu ve verbálních schopnostech jednotlivých pohlaví, lingvistické výzkumy naznačují, že i jiné faktory by mohly být důležité. Některé souvisí s tím, že je gender mezi dětmi a adolescenty vnímán jako otázka osobní identity. Mnoho chlapců pocituje rozpor mezi chováním, které vede k úspěchům ve škole, a chováním, které je vrstevníky považováno za náležitě maskulinní (Carr — Pauwels, 2006).

Sociolingvistické vzorce mohou navíc často souviset se zaměstnáním, v případě žáků se zaměstnáním, které budou vykonávat v budoucnu. Genderově oddělené trhy práce v mnoha případech vytváří rozdílné příležitosti a aspirace pro jednotlivá pohlaví. Například mnoho povolání v sektoru služeb, která jsou dostupná pro ženy z nižších sociálních vrstev (např. v zákaznických službách, administrativních a kancelářských sektorech), vyžaduje spisovnější jazyk a vyšší úroveň gramotnosti než manuální práce nabízené mužům ze stejné sociální vrstvy — muži mohou být schopni vydělat stejně nebo i víc v oborech, jako je stavebnictví, které nekládou důraz na jazykové dovednosti. To v praxi znamená, že chlapci mohou investovat do rozvíjení svých jazykových dovedností a gramotnosti méně, protože si spočítají, že jejich vyhlídky jsou na takové investici méně závislé. Naopak v komunitách a sociálních vrstvách, kde tyto podmínky neplatí, je ovlivněno chování jak dívek, tak i chlapců. Ve společnostech, jaká je např. ve Velké Británii, se model nedostatečných výsledků

u mužů projevuje mnohem méně mezi žáky z vyšších vrstev. Pravděpodobně proto, že se tito žáci snaží dosáhnout profesí, kde je pokročilá kvalifikace a vysoká úroveň gramotnosti nezbytná pro obě pohlaví.

Podle mého názoru jsou tato společensky odvozená vysvětlení rozdílů mezi pohlavími/gendery vhodnější než biologická vysvětlení, a to ze dvou důvodů. Za prvé lépe vysvětlují empirické důkazy, které ukazují, že relevantní sociolingvistické vzorce jsou proměnné v závislosti na kultuře a čase. Tvrzení, která spojují pokročilé používání prestižního jazyka ženami s jejich vrozenými verbálními schopnostmi, nemá vysvětlení pro fakt, že například v Maroku je prestižní jazyk spojován s muži. Oproti tomu tvrzení, které spojuje prestižní použití jazyka s dostupností vzdělání mluvčího, nabízí vysvětlení všech relevantních empirických pozorování, jelikož pohlavní/genderové vzorce pozorované v určitých společnostech propojuje s tím, jakým způsobem pohlaví/gender v těchto společnostech ovlivňuje přístup ke vzdělání. Za druhé nabízí sociálně-kulturní přístup méně zjednodušující typy vysvětlení. Biologické vysvětlení implicitně považuje všechny druhy jazykového chování za přirozený projev kognitivních znaků, které jsou součástí jednotlivců (či jejich mozků). Sociálně-kulturní přístup pokládá chování za výsledek úvah a voleb, které vznikají v širším společenském kontextu a jsou jím ovlivňovány, ačkoliv jsou uskutečňovány jednotlivými jazykovými uživateli.

Nový biologismus zde může namítnout, že jeho vysvětlení ve skutečnosti také přiřuzují hlavní roli individuálním záměrům a volbám. Předně pak volbám při výběru partnera, které jsou darwinisty považovány za klíčový faktor ovlivňující chování žen. Biologické pudy, jejichž cílem je maximalizovat reprodukci, vedou ženy k různým strategickým volbám, jež jim mají zajistit partnery, kteří je „dobře zaopatří“. V moderních společenských podmínkách je jedním ze způsobů, jak mohou ženy tohoto cíle dosáhnout, hypergamie, tedy sňatek s mužem s vyšším společenským postavením. Robin Dunbar tvrdí, že touha žen provdat se nad svou úroveň, a vylepšit tak postavení svých budoucích dětí, může být základní motivací pro sociolingvistický vzorec, podle něhož mají sklony používat spisovnější mluvu. Jeho slovy: „Dívám se vyplatí osvojit si spisovnou mluvu, která jim umožní snadnější vzestup po společenském žebříčku, když se jim naskytne příležitost“ (Dunbar, 1996, s. 185).

Ovšem tuto teorii znehodnocuje její závislost na špatné interpretaci relevantního sociolingvistického vzorce. Například v angličtině je „spisovnější“ výslovnost u žen záležitostí malých rozdílů v četnosti jednotlivých variant (např. jak často je /t/ vyslovováno ve formě rázu), a není tedy pravdou, že by ženy z nižších tříd mluvily s nelokalizovaným přízvukem, díky kterému by byly nerozlišitelné od svých společensky nadřazenějších protějšků. Nicméně, i když Dunbar zvolil špatný příklad, obecně vzato je tvrzení, že sňatkové ambice žen by mohly ovlivnit jejich jazykové volby, jedním z těch, se kterým by souhlasilo mnoho lingvistů. Otázkou je, zda jsou tyto ženské volby nejlépe vysvětlitelné pomocí globálních biologických pudů.

Susan Galová ve své známé studii o jazykové změně v rakouské vesnici z roku 1978 zjistila, že jedním z klíčových faktorů v posunu od maďarštiny k němčině bylo chování mladých bilingvních žen, jejichž upřednostňování němčiny odráželo snahu provdat se raději za německy mluvícího dělníka než za rolníka z jejich vlastní komunity. Nicméně jejich úmysly se nezdaří být primárně o tom, který muž lépe zajistí

jejich budoucí potomky. Rolníci by v tomto ohledu totiž měli pravděpodobně výhodu, jelikož oni (a později jejich synové) dědí půdu. Zdá se ovšem, že ženy více zajímala jejich vlastní kvalita života. Sňatek mimo jejich komunitu pro ně znamenal únik od tradiční role rolnických manželek, které se musejí starat o domácnost i obdělávat půdu. K podobným, na sebe zaměřeným motivům docházejí ve své studii i Ingrid Pillerová a Kimie Takahashiová (2006), které zkoumaly skupinu japonských žen, jež investovaly značnou snahu do studia angličtiny, protože toužily po vztahu s anglofonním mužem. Opět není jasné, zda se ve volbách těchto žen odrážel princip „dobrého živatele“ (v Japonsku je nižší míra rozvodovosti než v anglosaských kulturách a muži mají lépe zajištěnou práci). Spíše šlo o to, že ženy považovaly anglofonní muže za přitažlivější a méně tradiční v přístupu k ženám.

Ve všech zmíněných případech je evidentní, že omezení, která musí ženy překonávat (omezený přístup ke vzdělání, genderově oddělené trhy práce, ekonomická závislost na manželství) nesouvisí pouze s genderovými rozdíly, ale také s genderovou hierarchií (ačkoliv se to v různých společnostech projevuje v odlišné míře i formě). Sociálně-kulturní přístupy mají za to, že mocenské vztahy mezi muži a ženami v dané komunitě hrají potenciálně důležitou roli i v jejich jazykovém chování. Naopak nový biologismus má tendenci přehlížet důsledky mužské dominance nebo je interpretovat jako projevy vrozených rozdílů. Znovu je možné namítnout, že jeho výsledná vysvětlení jsou zjednodušující a nedostatečná.

Fenomén, který je ve výzkumech často spojován s mocenskými rozdíly, je s pohlavím/genderem související jazykové zdvořilostní chování. Evoluční věda se na závěry těchto výzkumů mnohdy odkazuje, ovšem odmítá jejich vysvětlení. Například Dunbar (1996) zmiňuje studii Penelope Brownové (1980), která se zabývala zdvořilostním chováním v mayské komunitě, a považuje její zjištění, že ženy jsou „více zdvořilé“ (tj. používají ve větší míře jisté zdvořilostní prvky), za další důkaz jejich vrozených nadřazených verbálních schopností. Naopak podle Penelope Brownové za tím nestojí schopnosti, ale motivace, které pramení z nerovnosti. V této komunitě jsou totiž ženy extrémně podřízené a nevyhovění muži s sebou nese vysoké riziko fyzického trestu. Penelope Brownová naznačuje, že toto by mohlo vysvětlit, proč nejsou ženy zdvořilejší na celém světě. Používání uctivých forem při jednání s muži a solidárních forem při jednání s jinými ženami je pochopitelné, pokud se budeme na zdvořilost dívat jako na strategii, kterou ženy používají, aby se vyrovnaly s problémy, které přináší jejich společenské postavení. Při jednání s muži je logické pokoušet se předejít potenciálním hrozbám poslušností či neprovokativním chováním a při jednání s jinými ženami je rozumné snažit se vytvořit spojení pomocí solidarity a vzájemné úcty. Muži jsou „méně zdvořilí“ ne proto, že by nemohli tyto strategie použít, ale proto, že to ve většině situací nepotřebují. Podobné vzorce není možné očekávat ve společnosti, kde jsou vztahy mezi muži a ženami uspořádány jinak. Jistě existují kultury, v nichž jsou zdvořilostní jazykové styly používány muži, zatímco verbální agresivita či nezdvořilost je spojována se ženami (Keenan, 1974; Kulick, 1993).

Výše jsem uvedla, že vysvětlení pohlavních/genderových rozdílů v jazykovém chování, která předkládá nový biologismus, se mýlí v tom, že se spoléhají na zobecnění, která nejsou potvrzena důkazy (jako třeba přesvědčení, že ženy jsou upovídanější než muži) a/nebo na domněnkách, které jsou jazykově nepodložené (jako

je ztotožňování „správnosti“ s verbálními dovednostmi). Také jsem upozornila i na další problémy, jako je nepozornost k mezikulturním a historickým důkazům a neschopnost brát v potaz (a v některých případech dokonce i jen uznat) protichůdné interpretace dat. Nejzávažnější námitkou k těmto výkladům ovšem není to, že uráží feministická a jiná „politicky korektní“ citění, ale že nesplňují vědecká kritéria a nejsou schopny plně a přesvědčivě vysvětlit důkazy.

Ale jak jsem uvedla v úvodu, existují i jiné důkazy, na které se nový biologismus odvolává, vyplývající ze studií jazyka, vědomí a mozku. Na zjištění, která popularizátoři vědy označují jako „pohlaví mozku“, se často odvolávají vědecké i nevědecké zdroje, jako by snad tato zjištění představovala nevyvratitelný důkaz skutečnosti a důležitosti biologicky podmíněných rozdílů mezi pohlavími. Jak dalece jsou však tyto interpretace oprávněné?

POHLAVÍ, JAZYK A MOZEK

Mnoho diskuzí o pohlaví, jazyku a mozku se soustředí na jev známý jako lateralizace, tedy soustředění funkcí do jedné či druhé mozkové hemisféry. Jazykové funkce se (u praváků) nachází převážně v levé hemisféře. Již dlouhou dobu však existuje zájem o možnost, že funkční organizace mozku, včetně organizace jazyka, by mohla být u žen a u mužů rozdílná, s vyšším stupněm lateralizace u mužů. Důkazy týkající se této otázky pochází ze studií mozku, experimentů s Wadovým testem a klinických pozorování pacientů s poraněním mozku.

Příbuzná oblast výzkumu se soustředí také na hormony. Předpokládá se, že vyšší hladina testosteronu (hormonu, který se objevuje u obou pohlaví, ale ve vyšší koncentraci se běžně nachází u mužů) způsobuje dřívější a rychlejší růst pravé strany, včetně pravé mozkové hemisféry. To by mohlo změnit naše chápání běžných rozdílů mezi muži a ženami i etiologii jistých vývojových abnormalit (Geschwind — Galaburda, 1985). Lidé zastávající tuto teorii ji spojují s jinými stěžejními pozorováními evoluční biologie, jako je například tvrzení, že většina mužů má v porovnání se ženami méně rozvinuté verbální schopnosti, ale lepší prostorovou představivost. Pokud by byla testosteronová teorie správná, pak by mohla tato tvrzení vysvětlit, jelikož jazykové funkce jsou obvykle soustředěny v levé hemisféře, zatímco prostorová představivost v pravé. Nicméně pravdivost této teorie je stále předmětem debat (např. Crow, 1998), stejně jako samo tvrzení, že ženy mají rozvinutější verbální dovednosti (viz výše).

Nezodpovězených zůstává také mnoho otázek okolo lateralizace samotné. Nedávné pokroky ve studiu mozku (především nástup nových zobrazovacích technik) přinesly velké množství nových dat, což ovšem nezbytně neznamená, že by bylo snazší z nich získat jasné závěry: studií přibývá, ale jejich zjištění se velmi liší. Příznivci testosteronové teorie se mohou odvolávat na práce, v nichž byla hemisférická převaha u jazyka nalezena silnější u mužů, ale skeptici mohou stejně tak poukázat na jiné podobné studie, které žádné rozdíly mezi pohlavími nenašly (Frost et al., 1999; Knecht et al., 2000). I Doreen Kimurová (1999, s. 181), vlivná příznivkyně obecné teorie, že existují vrozené kognitivní rozdíly mezi pohlavími, vybízí k opatrnosti při interpretaci těchto důkazů:

Obecně rozšířený předpoklad, že existují podstatné rozdíly ve stupni lateralizace funkcí mozku mezi muži a ženami, je sporný. Dokonce i tam, kde rozdíly mezi pohlavími v lateralizaci zcela jasně existují, nebylo zcela přesvědčivě dokázáno, že by měly nějaký vliv na kognitivní funkce.

Je možné, že v této oblasti výzkumu přinese jistější závěry budoucí vývoj (zatímco abychom se dostali dál ve studiu pravěkého jazykového chování, museli bychom vyřešit problém cestování v čase). Ale stále tu zůstávají otázky ohledně toho, jak dalece jsou obecnější tvrzení ospravedlnitelná neurovědeckými závěry, na které se tak často odvolávají. Jak se dostaneme od specifických prohlášení o výkonech mužů a žen při měřeních X, Y, a Z (jak to ukázaly laboratorní testy sestavené tak, aby vyšetřovatelé mohli izolovat jednotlivé dovednosti) k mnohem obecnějším tvrzením o nadřazených komunikačních schopnostech žen při každodenním jednání s lidmi?

Doreen Kimurová (1999, s. 91) je typickým příkladem komentátorů tohoto tématu, kteří vidí spojitost jasně. „Pocit mnoha lidí,“ poznamenává, „že ženy to se slovy umí obecně lépe než muži, pravděpodobně vyplývá z rozdílů, které jsou zjevné už mezi velmi mladými děvčaty a chlapci.“ Dále uvádí seznam rozdílů, pro které existují důkazy: dívky mají větší slovní zásobu, lépe hláskují, lépe čtou a mají lepší výsledky v testech „jejichž cílem je vytvoření slov při daném omezení (jako například, že slova musí obsahovat určitá písmena)“, ačkoliv dívky „nejsou nezbytně plynulejší ve vyprávění“ (Kimura, 1999, s. 91). Ovšem po zamyšlení je těžké vidět, jak by se většina těchto proměnných mohla přímo týkat každodenních názorů, které podle Doreen Kimurové možná vysvětlují. Hláskování ani čtení nejsou součástí konverzace a u většiny rozhovorů účastníci nemusí použít víc než malou část své slovní zásoby, natož „tvořit slova při daném omezení“. Jediná proměnná, která se zdá být přijatelná jako podklad pro reálné posouzení dovedností, je plynulost vyprávění, o které jediné také Doreen Kimurová tvrdí, že u ní neexistuje důkaz, že by v ní byly ženy lepší. Považuje snad proměnné, které ukazují rozdíly mezi pohlavími/gendery v laboratoři, za legitimní náhradu jiných schopností, které mohou být pozorovány mimo laboratoř, a pokud ano, jaké schopnosti to tedy jsou? Postavit jeden soubor pozorování (mnoho lidí se domnívá, že...) vedle druhého (laboratorní testy ukázaly, že...) neznamena, že jeden magicky vysvětlí ten druhý.

ZÁVĚR

Nový biologismus je součástí většího tzv. darwinovského obratu, v jehož rámci jsou nyní jazykovědci (ale i jiní) často vybízeni k přezkoumání svých předpokladů o povaze a chování lidí. Nechci tvrdit, že není důležité si všimnout vývoje v jiných odvětvích, která by mohla mít vliv na to naše. Ale myslím si, že je nutné být opatrný ohledně některých tvrzení nového biologismu.

V tomto článku jsem se soustředila především na jeho tvrzení o pohlavních/genderových rozdílech v jazykovém chování a dokazovala jsem, že jeho přístup k tomuto tématu není z vědeckého hlediska vhodnější než sociálně-kulturní přístupy, které jsou v současnosti upřednostňovány většinou jazykových a genderových badatelů.

Snažila jsem se ukázat, že sociálně-kulturní přístupy se při vysvětlování relevantních empirických důkazů tolik neuchylují k domněnkám a spekulacím, pro které neexistuje průkazné opodstatnění. Také jsem upozornila na selektivní a zavádějící způsob, jakým příznivci nového biologismu zacházejí s důkazy lingvistických výzkumů. Tito vědci sice obviňují ostatní z toho, že nejsou ochotni sledovat, kam je důkazy vedou (tedy k závěru, že rozdíly mezi muži a ženami mají biologický základ), ale měli by si nejprve zamést před vlastním prahem. Vědecká zodpovědnost není jednosměrná: pokud mají jazykovědci brát v potaz nová zjištění o genech, mozku a evoluci, pak darwinisté musí přijmout výsledky našich výzkumů o používání jazyka a jazykové variaci. Je správné, že bychom se měli učit z prací jiných vědců, což ovšem nemusí znamenat, a nemělo by to znamenat, znehodnocování práce vlastní.

LITERATURA:

- BARKOW, Jerome H. — COSMIDES, Leda — TOOBY, John (eds.) (1992): *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- BARON-COHEN, SIMON (2003): *The Essential Difference: Men, Women and the Extreme Male Brain*. London: Allen Lane.
- BAXTER, Judith (2006): "Do we have to agree with her?" How high school girls negotiate leadership in public contexts. In: Judith Baxter (ed.), *Speaking Out: The Female Voice in Public Contexts*. Basingstoke — New York, NY: Palgrave Macmillan, s. 159–178.
- BERGVALL, Victoria L. (1999): Toward a comprehensive theory of language and gender. *Language in Society*, 28, s. 273–293.
- BICKERTON, Derek (2006): Language-use, not language, is what develops in childhood and adolescence. *Behavioral and Brain Sciences*, 29, s. 280–281.
- BING, Janet M. — BERGVALL, Victoria L. (1996): The question of questions: beyond binary thinking. In: Victoria L. Bergvall — Janet M. Bing — Alice F. Freed (eds.), *Rethinking Language and Gender Research: Theory and Practice*. London: Longman, s. 1–30.
- BROWN, Penelope (1980): How and why are women more polite? Some evidence from a Mayan community. In: Sally McConnell-Ginet — Ruth Borker — Nelly Furman (eds.), *Women and Language in Literature and Society*. New York, NY: Praeger, s. 111–136.
- CARR, JO — PAUWELS, ANNE (2006): *Boys and Foreign Language Learning: Real Boys Don't Do Languages*. Basingstoke — New York, NY: Palgrave Macmillan.
- CHAMBERS, J. K. (1995): *Sociolinguistic Theory: Linguistic Variation and Its Social Significance*. Oxford: Blackwell.
- CROW, Timothy J. (1998): Sexual selection, timing and the descent of man: a theory of the genetic origins of language. *Cahiers de Psychologie Cognitive / Current Psychology of Cognition*, 17(6), s. 1079–1114.
- CROW, Timothy J. (2005): Who forgot Paul Broca? The origins of language as test case for speciation theory. *Journal of Linguistics*, 41, s. 133–156.
- DAHLBERG, Frances (ed.) (1981): *Woman the Gatherer*. New Haven, CT: Yale University Press.
- DUNBAR, Robin (1996): *Grooming, Gossip and the Evolution of Language*. London: Faber and Faber.
- DUNBAR, Robin — BARRETT, Louise — LYCETT, John (2007): *Evolutionary Psychology: A Beginner's Guide: Human Behaviour, Evolution and the Mind*. Oxford: Oneworld.
- ECKERT, Penelope (1996): Vowels and nail polish: the emergence of linguistic style in the preadolescent heterosexual marketplace. In: Natasha Warner — Jocelyn Ahlers — Leela Bilmes — Monica Oliver — Suzanne Wertheim — Melinda Chen (eds.), *Gender and*

- Belief Systems*. Berkeley, CA: Berkeley Women and Language Group, s. 183–190.
- ECKERT, Penelope — McCONNELL-GINET, Sally (1992): Think practically and look locally: language and gender as community-based practice. *Annual Review of Anthropology*, 12, s. 461–490.
- FROST, Julie A. — BINDER, Jeffrey R. — SPRINGER, Jane A. — HAMMEKE, Thomas A. — BELLGOWAN, Patrick S. F. — RAO, Stephen M. — COX, Robert W. (1999): Language processing is strongly left lateralized in both sexes: evidence from functional MRI. *Brain*, 122, s. 199–208.
- GAL, Susan (1978): Peasant men can't get wives: language change and sex roles in a bilingual community. *Language in Society*, 7(1), s. 1–16.
- GESCHWIND, Norman — GALABURDA, Albert M. (1985): Cerebral lateralization: biological mechanisms, associations and pathology: a hypothesis and a program for research. *Archives of Neurology*, 42, s. 428–654.
- GOODWIN, Marjorie Harness (2006): *The Hidden Life of Girls: Games of Stance, Status and Exclusion*. Oxford: Blackwell.
- GURIAN, Michael — HENLEY, Patricia — TRUEMAN, Terry (2001): *Boys and Girls Learn Differently! A Guide for Teachers and Parents*. Hoboken, NJ: Wiley.
- HALPERN, Diane F. (1992): *Sex Differences in Cognitive Abilities*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- HOLMES, Janet — MEYERHOFF, Miriam (1999): The community of practice: theories and methodologies in language and gender research. *Language in Society*, 28, s. 173–183.
- HYDE, Janet Shibley (2005): The gender similarities hypothesis. *American Psychologist*, 60(6), s. 581–592.
- HYDE, Janet Shibley — LINN, Maria C. (1988): Gender differences in verbal ability: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 104, s. 53–69.
- JAMES, Deborah — DRAKICH, Janice (1993): Understanding gender differences in amount of talk. In: Deborah Tannen (ed.), *Gender and Conversational Interaction*. New York, NY — Oxford: Oxford University Press, s. 281–312.
- JOSEPH, R. (2000): The evolution of sex differences in language, sexuality and visual-spatial skills. *Archives of Sexual Behavior*, 29(1), s. 35–66.
- KEENAN, Elinor O. (1974): Norm makers, norm breakers: some uses of speech by women in a Malagasy community. In: Richard Bauman — Joel Sherzer (eds.), *Explorations in the Ethnography of Speaking*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 125–143.
- KIMURA, Doreen (1999): *Sex and Cognition*. Cambridge, MA: MIT Press.
- KNECHT, Stefan — DEPPE, Michael — DRÄGER, Bianca — BOBE, Lars — LOHMANN, Hubertus — RINGELSTEIN, Bernd E. — HENNINGSEN, Henning (2000): Language lateralization in healthy right-handers. *Brain*, 123, s. 74–81.
- KNIGHT, Chris (1990): *Blood Relations: Menstruation and the Origins of Culture*. New Haven, CT: Yale University Press.
- KULICK, Don (1993): Speaking as a woman: structure and gender in domestic arguments in a Papua New Guinea village. *Cultural Anthropology*, 8(4), s. 510–541.
- LABOV, William (1990): The intersection of sex and social class in the course of linguistic change. *Language Variation and Change*, 2, s. 205–254.
- LEE, Richard B. — DALY, Richard Heywood (eds.) (1999): *The Cambridge Encyclopaedia of Hunters and Gatherers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LOCKE, John L. — BOGIN, Barry (2006): Language and life-history: a new perspective on the evolution and development of human language. *Behavioral and Brain Sciences*, 29, s. 259–280.
- MALTZ, Daniel L. — BORKER, Ruth A. (1982): A cultural approach to male-female misunderstanding. In: John J. Gumperz (ed.), *Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 196–216.
- McELHINNY, Bonnie (2003): Gender in sociolinguistics and anthropology. In: Janet Holmes — Miriam Meyerhoff (eds.), *The Handbook of Language and Gender*. Maiden, MA — Oxford — Melbourne, VIC: Blackwell, s. 21–42.

- MEHL, Matthias R. — VAZIRE, Simine — RAMÍREZ-ESPARZA, Nairán — SLATCHER, Richard B. — PENNEBAKER, James W. (2007): Are women really more talkative than men? *Science*, 317, s. 82.
- MILLER, Geoffrey F. (1999): Sexual selection for cultural displays. In: Robin Dunbar — Chris Knight — Camilla Power (eds.), *The Evolution of Culture*. Edinburgh: Edinburgh University Press, s. 71–91.
- MILLER, Geoffrey F. (2000): *The Mating Mind: How Sexual Choice Shaped the Evolution of Human Nature*. New York, NY: Doubleday.
- NEVALAINEN, Terttu — RAUMOLIN-BRUMBERG, Helena (2003): *Historical Sociolinguistics*. London: Longman.
- PILLER, Ingrid — TAKAHASHI, Kimie (2006): A passion for English: desire and the language market. In: Aneta Pavlenko (ed.), *Bilingual Minds: Emotional Experience, Expression and Representation*. Clevedon: Multilingual Matters, s. 59–83.
- PINKER, Steven (2002): *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*. London: Allen Lane.
- RIVERS, Caryl — BARNETT, Rosalind C. (2007): The difference myth: we shouldn't believe the increasingly popular claims that boys and girls think differently, learn differently, and need to be treated differently [online]. *The Boston Globe*, October 28, 2007. Cit. 14. 2. 2014. Dostupné z WWW: <http://www.boston.com/news/globe/ideas/articles/2007/10/28/the_difference_myth/?page=full>.
- ROSE, Steven (2005): *The 21st Century Brain: Expanding, Manipulating and Mending the Mind*. London: Jonathan Cape.
- SADIQI, Fatima (2003): *Women, Gender and Language in Morocco*. Leiden — Boston, MA: Brill.
- SHELDON, Amy (1990): Pickle fights: gendered talk in pre-school disputes. *Discourse Processes*, 13(1), s. 5–31.
- SHERZER, Joel (1987): A diversity of voices: women's and men's speech in ethnographic perspective. In: Susan Phillips — Susan Steele — Christine Tanz (eds.), *Language, Gender and Sex in Cross-Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 95–120.
- TANNEN, Deborah (1990): *You Just Don't Understand: Men and Women in Conversation*. New York, NY: William Morrow.

Eva Kubáčová

<Eva.Kubacova@email.cz>